

MEANDER

ROK LXXIX 2024: s. 19–32
ISSN 0025-6285
DOI: 10.24425/meander.2024.152482

BARTŁOMIEJ CZARSKI

ORCID: 0000-0002-9461-9060

email: b.czarski@uw.edu.pl

Instytut Filologii Klasycznej, Uniwersytet Warszawski

WOŁOSI NA POKUCIU I PODOLU. SŁOWO O ODNALEZIENIU NIEZNANEGO WIERSZA JERZEGO Z TYCZYNA

VLACHS IN POKUTTYA AND PODOLIA. A WORD ON THE DISCOVERY OF AN UNKNOWN POEM BY GEORGE OF TYCZYN

Streszczenie: Artykuł informuje o odnalezieniu nieznanego elegii publicystycznej autorstwa Jerzego z Tyczyna. Tekst pojawił się na amerykańskim rynku antykwarycznym i nie był do tej pory notowany w żadnych opracowaniach bibliograficznych ani katalogach bibliotecznych. Utwór stanowi poetycką skargę na Wołochów, którzy najechali ziemię Pokucia i Podola w latach 1535–1536, i ma na celu pobudzenie polskich elit politycznych do reakcji zbrojnej. W artykule zawarto omówienie poetyckiego dorobku Jerzego z Tyczyna, a także zwięźle przedstawiono jego nowo odnalezioną elegię na tle wcześniejszej tradycji literackiej.

Słowa kluczowe: Jerzy z Tyczyna; Pokucie; Podole; Wołosi; Piotr Raresz; kwerela; unikat bibliograficzny; poezja okolicznościowa

Summary: The article reports the discovery of an unknown political elegy by George of Tyczyn. The text emerged in an American rare books auction and has so far not been listed in any bibliographic studies or library catalogues. The work is a poetic complaint against the Vlachs, who invaded the lands of Pokuttya and Podolia in 1535–1536. Its purpose was to incite the Polish political elite to an armed response. The article presents an overview of George of Tyczyn's poetic works and a concise presentation of his recently discovered elegy in the context of the earlier literary tradition.

Keywords: George of Tyczyn; Pokuttya; Podolia; Vlachs; Petru Rareș; poetic complaint; rare bibliographic item; occasional poetry

Ten utwór jest dostępny na warunkach licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe (CC BY 4.0), która umożliwia nieograniczone korzystanie, rozpowszechnianie i kopiowanie utworu pod warunkiem odpowiedniego oznaczenia autora i źródła. Zob. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.pl>

Dla badaczy dawnej kultury i literatury zawsze duże znaczenie ma pojawienie się nowych materiałów, które uzupełnią naszą wiedzę o przeszłości. Raz na jakiś czas udaje się wydobyc z bibliotecznych zasobów nieznane teksty, niekiedy o dużej wartości i znaczeniu. Nadzieję na takie odkrycia budzą zwłaszcza klocki intrologatorskie, które bywają katalogowane niedbale i wciąż mogą ukrywać przeoczone publikacje. Dotyczy to na przykład zbiorów z dawnego obszaru I Rzeczypospolitej, które w różnych momentach dziejów trafiały w obce ręce¹. Jest to sytuacja w zasadzie notoryczna w przypadku bibliotek rosyjskich, w których wiele polskich zbiorów, wywiezionych w XVIII i XIX wieku, nie zostało skatalogowanych nawet do dziś². Podobnie jest jednak i w Niemczech, gdzie także bardzo niedbale obchodzono się z bibliotekami poklasztornymi z obszaru Wielkopolski³.

Ciekawe obiekty, ważne dla polskiej kultury, wychodzą na światło dzienne jednak nie tylko w wyniku uważnych kwerend bibliotecznych, ale też przy okazji aukcji antykwarycznych. Coraz częściej ma to miejsce na rynkach, wydawałoby się, mało w tym kontekście oczywistych. W Anglii na przykład w 2016 r. pojawił się kompletny egzemplarz bardzo popularnego modlitewnika, *Harfy duchownej* z r. 1596 autorstwa Marcina Laterny, rzecz niezwykle rzadka⁴. Z kolei jeden z amerykańskich antykwariuszy oferował niedawno

¹ Zjawisko to przybliżyła m.in. A. Krochmal, *Rozproszone dziedzictwo. Kwestia rewindykacji polskich zasobów archiwalnych*, TeKa Komisji Historycznej TN KUL 3 (18), 2021, s. 113–158.

² Projekty zmierzające do poprawy tej sytuacji prowadzi Biblioteka Narodowa: K. Kossarzecki, S. Szyller, *Rękopisy Biblioteki Żaluskich w Sankt Petersburgu*, Rocznik Biblioteki Narodowej 44, 2013, s. 243–258; iid., *Polskie zbiory rękopiśmienne w Sankt Petersburgu. Z prac nad zbiorami dawnej Biblioteki Żaluskich*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. V, oprac. W. Walczak, K. Łopatecki, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Białystok 2013, s. 171–185. Ta sama instytucja otrzymała także dofinansowanie na stworzenie *Katalogu książek z Biblioteki Żaluskich w Ogólnorosyjskiej Bibliotece Literatury Obcej w Moskwie* (zob. <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/199-350-tys.-zl-dla-bn-na-ochrone-polskiego-dziedzictwa-za-granica.html>; dostęp 19 grudnia 2024).

³ Prace Biblioteki Narodowej na tym polu omówił Jacek Kordel 25 stycznia 2019 r. w referacie pt. *Podsumowanie etapu VI kwerendy w Dziale Druków Historycznych Biblioteki Państwowej w Berlinie* wygłoszonym podczas „Seminarium Historycznego Biblioteki Narodowej” (<https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3638-podsumowanie-etapu-vi-kwerendy-w-dziale-drukow-historycznych-biblioteki-panstwowej-w-berlinie.-referat-jacka-kordela.html> (dostęp 19 grudnia 2024)). Efektem kwerend w Berlinie jest też publikacja Tomasza Ososińskiego: *Biblioteka Zygmunta Augusta i jej monumenta w berlińskiej Staatsbibliothek*, Rocznik Biblioteki Narodowej 46, 2015, s. 11–44.

⁴ Egzemplarz obecnie w zbiorach BN pod sygnaturą SD XVI.O.6536, dostępny też online (<https://polona.pl/preview/915e024f-fdbc-44fd-a52c-96eed07fe79c>; dostęp 19 grudnia 2024). Na temat

egzemplarz *Opus restitutionum* Franciszka de Platea z r. 1475, dzieła wydanego w Krakowie przez Kaspra Straubego, pierwszą wydrukowaną w Polsce książkę⁵. Druk ostatecznie trafił w ręce prywatne. W podobnym czasie na tym samym rynku wypłynął zupełnie nieznaną druk zawierający Księgę Koheleta w łacińskiej wersji i opracowaniu Mikołaja z Wielunia, wydany przez Hieronima Wietora w r. 1522⁶. Duża sensacja dla historyków książki.

Dla historyków literatury, zwłaszcza nowołacińskiej, ciekawszy zaś powinien być inny przypadek. W kwietniu 2023 r. na amerykańskim rynku antykwarycznym pojawił się nieznaną dotąd egzemplarz druku zawierającego poetycki utwór Jerzego z Tyczyna, humanisty najbardziej znanego z działalności dyplomatycznej przy Kurii Rzymskiej⁷. Tytuł tego tekstu to *Querimonia terrarum Pocuciae Podoliaeque ob incursionem per Valachum in eas factam carmine elegiaco conscripta, magistro Georgio Tyczynense [!] autore*⁸. Publikacja została wystawiona na sprzedaż przez antykwariat W. S. Cotter Rare Books⁹ i ostatecznie zakupiła ją biblioteka Uniwersytetu Columbia¹⁰.

Antykwariusz w opisie przygotowanym na potrzeby aukcji określił stan druku jako dobry. Jedyne defekty stanowią pierwsza luźna karta. Zauważono też słabo widoczne ślady po zaciekach oraz nieznaczne uszkodzenie papieru przez owada, jednak bez żadnej szkody dla tekstu. Format druku to *quarto*, a jego obecne wymiary, po wyraźnym wcześniejszym

tekstu i jego dziejów zob. S. Cieślak, *Harfa duchowna – modlitewnikowy bestseller jezuita Marcina Laterny (1552–1598)*, *Nasza Przeszłość* 93, 2000, s. 23–48.

⁵ Katalog aukcyjny: J. A. Hill, Bookseller, Inc., *New York City Book Fair 2017*, poz. 78, <https://www.yumpu.com/en/document/read/57092784/jonathan-a-hill-bookseller-inc-new-york-city-book-fair-2017-stand-b15> (dostęp 19 grudnia 2024).

⁶ Obiekt obecnie znajduje się w zbiorach Fundacji Rodziny Blochów. Jego skan dostępny jest w bibliotece cyfrowej Polona: <https://polona.pl/preview/3e9ce17c-cc88-4cdb-9959-a0319bb551a1> (dostęp 23 grudnia 2024). O odnalezieniu książki informował serwis internetowy dziennika „Rzeczpospolita”: M. Kozubal, *Biały kruk odkryty po 500 latach. Nie było pewne, czy istnieje*, *Rzeczpospolita*, 27 kwietnia 2020, <https://www.rp.pl/historia/art752781-bialy-kruk-odkryty-po-500-latach-nie-bylo-pewne-czy-istnieje> (dostęp 23 grudnia 2024).

⁷ *Polski dyplomata na papieskim dworze. Wybór listów Jerzego z Tyczyna do Marcina Kromera (1554–1585)*, wstęp i przeł. J. Axer, PIW, Warszawa 1982. Zob. też A. Rudziński, *Uniżeni słudzy i łowcy beneficjów. Zagadnienia awansu społecznego w listach Jerzego z Tyczyna i Stanisława Reszki*, *Koło Historii* 24, 2019, s. 27–41. Biogram: L. Hajdukiewicz, *PSB*, t. XI (1965), s. 188–190.

⁸ Grafia wszystkich cytatów ze starego druku została w tekście zmodernizowana.

⁹ Informacja o aukcji: <https://www.vialibri.net/years/books/493192108/1536-jerzy-z-tyczyna-querimonia-terrarum-pocuciae-podoliaeque> (dostęp 23 grudnia 2024). Amerykański antykwariusz pozyskał obiekt na aukcji organizowanej przez niemiecki antykwariat Daszy Pahor: *Catalogue September 2022*, poz. 14. Za pomoc i udzielone informacje chciałbym bardzo podziękować panu Billowi Cotterowi, prowadzącemu antykwariat W. S. Cotter Rare Books. Niemiecki antykwariat prawdopodobnie nabył obiekt na aukcji organizowanej 2 września 2022 r. przez Antykwariat Bartoszek z Poznania: <https://onebid.pl/pl/ksiazki-i-starodruki-krakow-1536r-skarga-ziemi-pokucia-i-podola-z-powodu-najazdu-na-nie-wolochow-moldawian-zapisana-w-wierszu-elegijnym-jerzy-z-tyczyna-querimonia-terrarum-pocuciae-podoliae-ob-incursio-nem-per-valachum-in-cas-factam-carmine-elegiaco-consc/1311828> (dostęp 23 grudnia 2024).

¹⁰ Obiekt w chwili przygotowania tekstu jeszcze nie otrzymał sygnatury i figurował jedynie pod numerem półki: 17314436 13V. Informacja w katalogu elektronicznym: <https://clio.columbia.edu/catalog/17314436> (dostęp 23 grudnia 2024).

przycięciu, wynoszą 199 na 147 mm. Publikacja zawiera się na pięciu obustronnie zadrukowanych kartach. Antykwariusz ocenił, że mamy tu do czynienia z jedną składką A6, co sugerowałoby brak ostatniej, czystej karty. Broszurę wytłoczył krakowski typograf Maciej Szarfenberg w r. 1536, o czym informuje kolofon: *Impressum Cracoviae per Mathiam Scharffenberg. Anno Domini millesimo quingentesimo trigesimo sexto*¹¹.

Przed omówieniem samego utworu trzeba koniecznie podkreślić, że druk jest unikatem bibliograficznym, nienotowanym ani przez Katalog Centralny Biblioteki Narodowej, ani przez *Bibliografię polską* Estreicherów. Żadnej informacji na temat tej publikacji nie odnajdujemy również w starszych opracowaniach, jak choćby w *Janocianach*.

Zasadniczą część broszurowej edycji stanowi utrzymana w konwencji kwereli elegia, co zapowiada już sam jej tytuł. Utwór ma charakter okolicznościowy i powstał w wyniku najazdów mołdawskich na ziemię Podola i Pokucia w latach 1535–1536¹². Wiersz zbudowany jest z 92 dystychów elegijnych złożonych antykwą. Poprzedza go utrzymana w formie listownej dedykacja autora, skierowana do Jerzego Myszkowskiego z Przeciszowa¹³, archidiacona krakowskiego, doktora obojga praw i przypuszczalnie opiekuna Jerzego z Tyczyna. Tekst ten mieści się na jednej stronie i złożony został pismem kursywnym¹⁴. Klientalną relację pomiędzy poetą a jego protektorem podkreśla użyte w nagłówku dedykacji określenie tego drugiego jako *omnium studiosorum patronus maecenasque summus*. Myszkowski pochodził ze znamienitego i zamożnego rodu z ambicjami. Miał też opinię bardzo dobrego jurysty. Przedmowa do niego datowana jest na 20 lipca 1536 r. Pozwala to nieco przybliżyć moment wydania tekstu i traktować wskazany dzień jako *terminus post quem*. Utwór spod prasy Macieja Szarfenberga wyszedł więc najpewniej pod koniec lipca lub na samym początku sierpnia 1536 r.

Na końcu druku znajduje się jeszcze jedna dedykacja, tym razem poetycka, złożona z siedmiu dystychów elegijnych wytłoczonych antykwą tak samo jak tytułowa kwerela¹⁵. Autorem tej dodatkowej dedykacji również jest Jerzy z Tyczyna, który tym razem pochwalne słowa skierował w stronę dwóch braci: Melchiora Sobka¹⁶, kanonika krakowskiego, oraz Zygmunta Sobka¹⁷, wówczas dziekana sandomierskiego, a w przyszłości kanonika krakowskiego i gnieźnieńskiego. Bracia, co warto podkreślić, byli siostrzeńcami Krzysztofa Szydłowieckiego, należeli więc do krakowskiej elity.

Istotną część druku stanowi umieszczony na karcie tytułowej drzeworyt ukazujący św. Jerzego w chwili triumfu nad smokiem. Wybór tej postaci podyktowany jest zapewne

¹¹ Jerzy z Tyczyna, *Querimonia terrarum Pocucia Podoliaeque* [...], per Mathiam Scharffenberg, Cracoviae 1536, k. [A5v.].

¹² Na temat wojen polsko-mołdawskich o Pokucie w pierwszej połowie XVI w. zob. m.in. Z. Spieralski, *Z dziejów wojen polsko-mołdawskich*, Studia i Materiały do Historii Wojskowości 11, 1965, s. 77–121; id., *Awantury mołdawskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967, s. 66–71; M. Plewczyński, *Obertyn 1531*, Bellona, Warszawa 1994; id., *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku*, t. I: *Lata 1500–1548*, Wydawnictwo Inforteditio, Zabrze 2011, s. 149–156; 349–400.

¹³ Biogram: H. Kowalska, *PSB*, t. XXII (1977), s. 372–373.

¹⁴ Jerzy z Tyczyna, *Querimonia*..., k. [A1v.].

¹⁵ *Ibid.*, k. [A5v.].

¹⁶ Biogram: I. Kaniewska, *PSB*, t. XXXIX (1999–2000), s. 453–454.

¹⁷ Biogram: ead., *ibid.*, s. 458–459.

osobą adresata dedykacji dołączonej do utworu, Jerzego Myszkowskiego. Warto zauważyć jednak też zbieżność z imieniem samego autora. Niewykluczone, że grafika została dobrana z myślą o nich obu. Użyty w druku wzór przedstawienia świętego był w Krakowie popularny przez cały XVI wiek. Odnajdujemy go nawet pod sam koniec stulecia w drukach Jakuba Siebeneichera, który korzystał z odziedziczonego po Szarfenbergach materiału typograficznego. Użył go na przykład jako emblematyczną ilustrację na plakacie fetującym powrót kardynała Jerzego Radziwiłła z wizytacji diecezjalnej w r. 1597¹⁸.

Przedstawiona unikatowa publikacja ma jednak nie tylko wartość bibliograficzną. Podkreślić należy także znaczenie zawartego w niej utworu. Jego autor, Jerzy z Tyczyna, cieszy się opinią dobrego humanisty i poety nowołacińskiego, związanego z krakowskim środowiskiem. Zasłużył się przede wszystkim jako agent dyplomatyczny czynny przy Kurii Rzymskiej i opiekun Polaków podróżujących do Włoch. Najbardziej znane są jego łacińskie i polskie listy pisane do Marcina Kromera¹⁹, z którym studiował w Krakowie, a potem przyjaźnił się przez całe życie. Kwestia twórczości poetyckiej Jerzego z Tyczyna natomiast do dziś pozostaje w zasadzie sprawą zagadkową. Pozytywną opinię na jej temat przekazywał Jan Daniel Janocki, który sporządził spis utworów tego humanisty, a także jego życiorys. Widział w nim ucznia Pawła z Krosna i profesora poetyki w Akademii Krakowskiej. Wiadomości te okazały się jednak błędne i zostały sprostowane przez Jana Fijałka na samym początku XX wieku²⁰. Mimo to zdarzało się, że pojawiały się jeszcze później w różnych publikacjach, w których Jerzy z Tyczyna był przywoływany.

Podstawową trudność w sformułowaniu zarówno oceny, jak i charakterystyki poetyckiej działalności Jerzego z Tyczyna stanowi przede wszystkim brak zachowanych tekstów. Zauważył to już Jerzy Axer, który jako ostatni podjął się rewizji obiegowych informacji na temat tego autora i omówienia jego faktycznego dorobku²¹. Miało to miejsce równo pięćdziesiąt lat temu, mowa bowiem o dwóch artykułach z „Meandra” z r. 1973 zatytułowanych *Próby literackie Jerzego z Tyczyna*. Od tego czasu nikt na poważnie nie podejmował badań nad poetycką twórczością autora.

Ze spisu Jana Janockiego²², powtórzonego przez *Bibliografię polską* Estreicherów²³, wynika, że w latach 1534–1548 przysły dyplomata wydał drukiem następujące utwory:

1. *Elegiacon ad divum Nicolaum*, wierszowany żywot św. Mikołaja (Hieronim Wietor, 31 listopada 1534). Miał to być debiut poetycki, który sam autor określił jako *vilis et*

¹⁸ B. Czarski, *Nie całkiem utracona pamiątka wizytacji diecezjalnej Jerzego Radziwiłła z roku 1597*, Rocznik Biblioteki Narodowej 47, 2017, s. 11–24.

¹⁹ M. Polak, *Zagrożenie tureckie w świetle listów Jerzego z Tyczyna do Marcina Kromera (1566–1571)*, Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne „Regina Poloniae”, Częstochowa 2022. Zob. też J. Axer, *Niepublikowane listy Jerzego z Tyczyna*, Meander 24, 1969, s. 185–195; id., *Poprawki do Listów Jerzego z Tyczyna*, Meander 25, 1970, s. 40–42.

²⁰ J. Fijałek, *Moderniści katolicycy Kościoła Lwowskiego w wieku XVI: sam x. arcybiskup Paweł Tarło i mistrz Jan Trzciana kanonik-kaznodzieja katedralny*, cz. 2, Pamiętnik Literacki 7, 1908, s. 409–426.

²¹ J. Axer, *Próby literackie Jerzego z Tyczyna*, Meander 28, 1973, s. 386–399.

²² J. D. A. Janocki, *Janociana*, t. I, Warszawa 1776, s. 271–273.

²³ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXI (1936), s. 447–448.

puerilis. Tekst ten zadedykowany został Mikołajowi Lutomirskiemu, celnikowi krakowskiemu i dworzaninowi Zygmunta Starego.

2. *Vita divae Barbarae virginis*, żywot św. Barbary. W źródłach brakuje informacji o adresie wydawniczym, wskazano jednak jako datę publikacji r. 1537 oraz zaznaczono, że tekst zadedykowany został Stanisławowi Kmicie, kasztelanowi lwowskiemu.
3. *De diva Salomea virgine, Haliciae regina*, żywot św. Salomei spisany w dystychach elegijnych, drukowany przez Wietora w r. 1537 i dedykowany Tomaszowi Rożnowskiemu, kanonikowi krakowskiemu.
4. *De inclitissima Poloniae urbe Cracovia*, panegiryk na cześć Krakowa, drukowany u Hieronima Wietora i dedykowany radzie miejskiej, publikacja z r. 1538.
5. *In augustissimas nuptias Sigismundi Augusti et Elisabethae*, epitalamium na ślub Zygmunta Augusta z Elżbietą Habsburżanką. Druk Wietora z r. 1543.
6. *Ad serenissimum regem Poloniae [...] Sigismundum Augustum in funere divae coniugis Elisabethae*, epicedium na śmierć Habsburżanki. Publikacja Wietora z r. 1545²⁴.
7. *Ad serenissimum Sigismundum Augustum in funere divi parentis, Sigismundi Magni*, epicedion po śmierci Zygmunta Starego, wydany przez Wietora w r. 1548.

Ostatnia ze wskazanych publikacji jest też ostatnim poetyckim utworem opublikowanym przez Jerzego z Tyczyna. Wszystko wskazuje więc na to, że autor dość szybko zrezygnował z tego rodzaju twórczości. Swoje życie zakończył czterdzieści lat później, w r. 1586, w Neapolu, i nie ma żadnych przesłanek świadczących o tym, by wydawał jeszcze jakieś inne utwory poetyckie.

Do wykazu literackich dokonań Jerzego z Tyczyna należy dołączyć także młodzieńczą pracę edytorską, również omówioną przez Axera²⁵. XVI-wieczny dyplomata wydał mianowicie tragedię Seneki *Hercules furens*. Opracowanie to ukazało się w r. 1534 u Hieronima Wietora. Znamy je dziś wyłącznie z fragmentów przekazanych przez dwie mocno zdefektowane wyklejki makulaturowe, obie przechowywane w Bibliotece Jagiellońskiej (BJ Cim. 527 i 528).

Z przedstawionej listy utworów poetyckich zachował się jedynie debiutancki żywot św. Mikołaja, który, jak udowodnił Axer, okazał się pracą niesamodzielną. Jest to wiersz pełen zapożyczeń i cytatów z religijnej twórczości Pawła z Krosna, uzupełnionych similiami z Wergiliusza, Owidiusza, Klaudiana i Seneki. Nie byłoby dużą przesadą, gdyby porównać go do centonu.

Do wymienionych wyżej, niezachowanych dłuższych wierszy Jerzego z Tyczyna dołączyć należy jeszcze dwa epigramy: *Ad Zoilum* (10 wersów), poprzedzający żywot św. Mikołaja, oraz *Ad lectorem* (15 wersów), umieszczony na początku zbioru epigramów autorstwa śląskiego humanisty Wolfganga Droscha, wydanego przez Macieja Szarfemberga w r. 1537²⁶. Oba związane utwory na tle poetyckiego życiorysu św. Mikołaja sprawiają

²⁴ Zob. też B. Czarski, *Poetyckie funeralia żegnające królową Elżbietę Habsburżankę – uwagi bibliograficzne i historycznoliterackie*, [w:] *Zygmunt II August i kultura jego czasów. W pięćsetlecie urodzin ostatniego Jagiellona na polsko-litewskim tronie*, oprac. R. Rusnak, Wydawnictwo UW, Warszawa 2022, s. 33–59.

²⁵ J. Axer, *Próby literackie Jerzego z Tyczyna, część II*, *Meander* 28, 1973, s. 465–474.

²⁶ W. Drosch, *Ad illustres excellentesque viros epigrammata aliquot*, M. Szarfenberg, Cracoviae 1537.

wrażenie bardziej samodzielnych, ale są zbyt krótkie, by na ich podstawie wyciągać dalej idące wnioski.

Pojawienie się kwereli dotyczącej mołdawskiego najazdu, zupełnie nowego tekstu, nieznanego żadnym opracowaniom bibliograficznym, znacząco zmienia więc sytuację i pozwala na nowo spojrzeć na Jerzego z Tyczyna jako poetę. Jego wierszowana twórczość znana Axerowi zamykała się dokładnie w 114 wersach. Nowy materiał liczy sobie zaś 184 wersy. Jest to, co należy zaznaczyć, próbka twórczości chronologicznie bardzo bliska żywotowi św. Mikołaja, wydana została bowiem zaledwie dwa lata po debiucie. Mamy więc do czynienia z drugim utworem Jerzego z Tyczyna, niezaliczającym się jeszcze do jego dojrzałej twórczości, która przypadła na lata czterdzieste XVI wieku. Znaczenie może mieć natomiast to, że w tym przypadku sięgnął on po inny gatunek literacki, rządzący się innymi konwencjami i mający inne tradycje niż wierszowana hagiografia.

Querimonia terrarum Pocuciae Podoliaeque wyróżnia się na tle pozostałej twórczości autora na kilka sposobów. Resztę owoców jego poetyckiej aktywności można w zasadzie podzielić na dwie jasno określone tematycznie grupy. Pierwszą z nich tworzą poezje z lat trzydziestych, będące metrycznymi żywotami wybranych świętych. Druga grupa to okolicznościowe panegiryki pisane w związku z ważnymi wydarzeniami w rodzinie królewskiej: dwoma pogrzebami i jednym ślubem. Nieco na uboczu pozostaje laudacja Krakowa, być może ze względu na swój panegiryczny wyraz dająca się powiązać z drugą grupą utworów Tyczyna. Kwerela z kolei, stanowiąc odpowiedź na bieżące wydarzenia polityczne, wpisuje się w nurt publicystyczny i ma zapewne na celu wywołanie stosownej reakcji decydujących o polityce państwa instytucji.

Warto spostrzec, że całość twórczości Jerzego z Tyczyna jest bardzo monotonna od strony formalnej, posługuje się on wyłącznie jednym metrum: dystychem elegijnym. Ciekawostką jest też to, że w zasadzie wszystkie swoje utwory wydał w zakładzie Hieronima Wietora. Nie wiemy dokładnie, jak było w przypadku *Vita divae Barbarae*, materiały źródłowe milczą na temat miejsca wydania tego utworu. *Querimonia* ukazała się zaś dzięki pracy Macieja Szarfenberga. Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, dlaczego poeta nagle, ale też jednorazowo, zmienił wydawcę. Być może decydowały o tym względy polityczne i dobre relacje Szarfenberga z jagiellońskim dworem?²⁷ Druk można by wówczas traktować jako część działań propagandowych środowiska królewskiego, mających na celu przygotowanie wyprawy odwetowej na Mołdawię. Kwestia ta jednak z pewnością wymaga dalszych dociekań.

Bez wątplenia natomiast elegia z r. 1536 jest reakcją na próbę odzyskania Pokucia przez Piotra Raresza²⁸. Mołdawski gospodarz utracił tę ziemię na rzecz Polski w r. 1531. Stało się to w efekcie wyprawy dowodzonej przez Jana Tarnowskiego. W ciągu kilku letnich tygodni Piotr poniósł dwie klęski: 19 sierpnia pod Gwoźdźcem²⁹ i przede wszyst-

²⁷ A. Kawecka-Gryczowa, A. Mańkowska, *Maciej Szarfenberg*, [w:] *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. I: *Małopolska*, cz. 1: *Wiek XV–XVI*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, Ossolineum, Wrocław 1983, s. 238–252.

²⁸ Na temat sylwetki mołdawskiego gospodarza zob. K. Niemczyk, *Postać gospodarza mołdawskiego Piotra Raresza we współczesnej mu korespondencji dyplomatycznej*, *Balcanica Posnaniensia* 27, 2020, s. 57–68.

²⁹ Plewczyński, *Wojny i wojskowość...*, s. 366.

kim 22 sierpnia pod Obertynem³⁰. Choć bitwa pod Obertynem traktowana jest jako jedno z największych zwycięstw polskiego oręża, najprawdopodobniej nie wyzyskano go należycie. Świadczy o tym fakt, że w lutym 1536 r. Piotr Raresz był w stanie zebrać nową armię i ponownie wyruszył na Pokucie, docierając także na Podole. Atak w okresie zimy okazał się bardzo zaskakujący dla polskiej strony, która musiała przygotować stosowną reakcję.

Forma kwereli wybrana przez Jerzego z Tyczyna wydaje się bardzo adekwatna do sytuacji. Skarga upersonifikowanych ziem Pokucia i Podola miała poruszyć odbiorców i zaangażować ich w sytuację emocjonalnie. Gatunek ten dodatkowo w owym czasie był stosunkowo popularny w Polsce. Można nawet zaryzykować stwierdzenie o istnieniu pewnej mody na kwerelę. Badaczka zagadnienia, Maria Cytowska, jako pierwszą polską kwerelę humanistyczną wskazuje wydane w r. 1518 dziełko Walentego Ecka *Ad Sigismundum regem Poloniae threni neglectae religionis*, w którym skargi na nieszczęścia publiczne wypowiadają personifikacje Ojczyzny, Wiary i Pokoju³¹. Wkrótce pojawiły się inne realizacje gatunku, których autorami byli Andrzej Krzycki (*Religionis et Reipublicae querimonia* z r. 1522; ale też *Threnodia Valachiae* z r. 1531) czy Klemens Janicjusz (*Querela Reipublicae Regni Poloniae* oraz *Budae a Turcis occupatae querela*³²). Warto tu wspomnieć także Michaela Wrandta, węgierskiego studenta, który w Krakowie w r. 1528 w wieku piętnastu lat ułożył dwie łacińskie skargi: *Querela Hungariae de Austria* oraz *Alia querela Hungariae contra Austriam*³³. Oba utwory pozostały jednak w rękopisie i zachowały się jako część *Acta Tomicianae*. W późniejszych latach formę tę uprawiano także w mowie rodzimej, by wspomnieć tylko ustępy z *Krótkiej rozprawy* (w. 1997–2093) i *Zwierzyńca* (w. 1–80) Reja czy też *Tren Rzeczypospolitej w nieszczęsne wojny domowe* Kaspra Miaskowskiego.

Na popularność kwereli w Polsce naturalnie wpływ miały utwory obce i wzorce antyczne. Dużą rolę z pewnością odgrywał autorytet pisarzy włoskich, poczynając od Petrarcki, autora wierszowanego listu Kościoła do papieża Benedykta XII, w którym personifikowany Kościół skarży się na swój upadek i błaga papieża o ratunek³⁴. Podobny charakter mają zawrodożenia Cnoty w *Querimonia Virtutis* autorstwa Baptysty Mantuana. Nie można też zapomnieć o słynnej *Querela Pacis* Erazma, wydanej również w Krakowie, przez Wietora w r. 1518³⁵. Tekst ten bez wątpienia wzmógł zainteresowanie różnymi literackimi skargami, wyrażanymi zarówno w prozie, jak i wierszu.

³⁰ Id., *Obertyn 1531*.

³¹ M. Cytowska, *Kwerela i heroida alegoryczna*, *Meander* 18, 1963, s. 486–503.

³² J. Zaborowska-Musiał, *Analizy elegii Budae a Turcis occupatae querela – ze zbioru Tristiów Klemensa Janickiego*, *Symbolae Philologorum Posnaniensium* 29, 2019, s. 83–106.

³³ G. Palotás, *Politics and Literature in the Elegies of Michael Verancius in 1528*, *Colloquia Maruliana* 23, 2014, s. 55–83.

³⁴ L. Houghton, *Exiled Rome and August Pope. Petrarch's Letters to Benedict XII*, [w:] *Two Thousand Years of Solitude. Exile after Ovid*, oprac. J. Ingleheart, Oxford University Press, Oxford 2011, s. 41–58.

³⁵ Zob. np. J. Dyl, *Irenizm i pacyzizm Erazma z Rotterdamu w świetle książki Querela Pacis z 1516 roku*, *Communio* 3, 2003, s. 91–104.

Topika nowożytniej kwereli nawiązywała przede wszystkim do *Heroid* Owidiusza i rzymskiej poezji funeralnej³⁶. Swoje znaczenia miała też personifikowana Roma, która pojawia się na kartach różnych antycznych utworów, jak na przykład w *Farsaliach* Lukana, gdzie zastępuje drogę Cezarowi przed przekroczeniem Rubikonu. U Klaudiana przemawia już nie tylko Rzym (*De bello Gildonico* 17–200; *De VI cons. Honorii* 356–425), ale też i inne krainy, jak Italia, Galia, Hiszpania, Brytania oraz Afryka (*De cons. Stilich. II* 218–270). Sugestywny był z pewnością także obraz Ojczyzny ganiącej Katylinę w mowie Cyclerona (*Cat. I*, 18; 27–29).

Polskie kwerle przed Jerzym z Tyczyna kładą akcenty na różne problemy. Mimo to możemy mówić o pewnym zeschematyzowaniu tych tekstów. Wszędzie występuje postać skrzywdzonej ojczyzny lub jej odpowiednika, który domaga się ratunku. Narzeka na doznane zło i często je opisuje. W kontraście do tego umieszczane są opisy czasów, kiedy dana kraina cieszyła się szczęściem i powodzeniem. Standardem są też nagany wypowiedane pod adresem własnych obywateli, którzy dopuścili do upadku ojczyzny. Nierzadko imiennie zwraca się ona do kogoś z prośbą o interwencję. Może to być monarcha lub inny możny, mający realny wpływ na politykę. Pojawiają się również nawoływania o pokój i zgodę.

Niemal wszystkie te elementy dostrzegamy w *Querimonii* Jerzego z Tyczyna. Trudno jednak jednoznacznie określić, kto w tym utworze pełni funkcję podmiotu elegijnego. Tytuł wskazuje na dwie oddzielne ziemie: Pokucie i Podole. W tekście zaś podmiot wypowiada się w liczbie pojedynczej, nie odsłania też przed czytelnikiem swojej tożsamości. Nie wiemy więc, która z ziem zabiera głos. Może czynią to wspólnie jako konwencjonalna Ojczyzna? Postać ta jest wyraźnie rodzaju żeńskiego, o czym świadczą już pierwsze wiersze utworu:

*Ecquid adhuc saevos patiar violata dolores?
Tristis an aeterni temporis acta feram?
Semper an in lacrimis ducam miserabile fatum?*³⁷

Czy zgnębiona mam wciąż znosić srogie cierpienia? Czy smutna mam pozostawać przez wieczność? Czy już bez końca mam wieść nieszczęsne życie we łzach?³⁸

Pierwsza partia tekstu to właśnie skargi i ogólne wyznanie doznanego nieszczęścia. Istotnym elementem w tej części jest podkreślanie osamotnienia i brak kogokolwiek zainteresowanego losem cierpiącej krainy. Woła ona między innymi:

*Quid superest? Toto nemo mihi carus in orbe,
qui cupiat nostris condoluisse malis*³⁹.

³⁶ Przykłady w tradycji antycznej podaje Cytowska, op. cit., s. 490–491, a także Zaborowska-Musiał, op. cit., s. 85.

³⁷ Jerzy z Tyczyna, *Querimonia*..., k. A2r.

³⁸ Tłumaczenia pochodzą od autora.

³⁹ Jerzy z Tyczyna, *Querimonia*..., k. A2r.

Cóż zostaje? Na całym świecie nie ma nikogo mi miłego, kto chciałby dzielić ze mną dotykające mnie zło.

By spotęgować wrażenie nieszczęścia, które dotknęło lamentującą krainę, w następnej kolejności zaczyna ona wspominać czasy swojej świetności. Podkreśla, że główną rolę odgrywały wówczas cnoty jej mieszkańców, przede wszystkim waleczność i prawdziwe szlachectwo. To one decydowały o sławie krainy:

*Illa, inquam, illa meo gratissima tempora cordi,
quaeis viguit terris nomen in astra meum;
quaeis hominum virtus duro sub Marte nitebat,
quorum erat in bello vivere summus honor.
Bellica quos superis aequabat res, ubi splendens
nobilitas primum coepit habere locum⁴⁰.*

Owe, powiadam, owe czasy najmilsze są memu sercu, kiedy to sława moja z ziemi wzrastała ku niebu; kiedy cnota mężów, dla których największym zaszczytem było życie wojenne, lśniła pod opieką srogiego Marsa. Sztuka wojenna równymi czyniła ich bogom, gdy promieniujące szlachectwo zajęło najbardziej zaszczytne miejsce.

Dalsza wypowiedź również dotyczy dawnych czasów. Tym razem kraina przypomina, że niemal od zawsze narażona była na ataki z zewnątrz. Wskazuje przede wszystkim niszczycielskie rajdy tatarskie, ale mówi i o Mołdawianach. Podkreśla, że jej mieszkańcy nieustannie musieli być gotowi do walki z najeźdźcą. Bezpieczeństwo zapewniał jej dobry obyczaj nieustannego ćwiczenia się w walce i rywalizacji jej mieszkańców w zawodach, które zwiększały umiejętności wojenne. Trenowano przede wszystkim strzelanie z łuku i jazdę konną. Każdy w obliczu konieczności musiał zamienić się z rolnika czy pasterza w wojownika. Największym powodem chwały było zaś dla nich nie ulec wrogom. Czasy te niestety minęły i tym razem nie udało się zatrzymać wtargnięcia obcych sił.

Dalszy ustęp to zatem powrót do terażniejszości. Wypełniają go szczegółowe opisy najazdu Piotra Raresza. Ukazane łupienie osad, branie w niewolę mieszkańców i mordy mają na celu poruszyć czytelnika. Opisy są plastyczne i sugestywne. Końcowa partia tej części brzmi następująco:

*Mille bovim pecorisque gregis matresque virosque
cum pueris iunctis virginibusque trahunt.
Pars ferro exacto posuerunt corpora morti,
pars etiam turpe iussa subire iugum.
Quaerit opes alius posita formidine poenae
et varia afflictos cogit obire nece.
O facinus crudele, nefas, o ferrea vere
progenies, rigidis turpiter orta feris⁴¹.*

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid., k. A3v.–[A4r.].

Gnąją tysiąc wołów i trzody bydła, matki i mężów wraz z dziećmi trzymającymi się niewiast. Część z nich przebita ostrzem złożyła ciała w darze śmierci, część pod przymusem przyjęła haniebne jarzmo. Wróg, grożąc straszliwą karą, zagarnia majątek i zadaje pokonanym śmierć na różne sposoby. Co za okrutna zbrodnia, co za bezbożność, nieczuły niczym żelazo ohydnie zrodzony potomku srogich bestii!

Po opisach zniszczeń i zbrodni dokonanych przez hospodara Raresza następuje odezwa do Zygmunta Starego. Sygnalizuje ją nota marginesowa *Ad regem*. W rzeczywistości uciążona kraina wzywa nie tylko samego monarchę, ale w zasadzie wszystkich możliwych państwa. Zwraca się do nich niczym do równych królowi. Świadczyć może o tym zdobiąca ich purpura i złoto:

*Vos etiam, proceres, quos purpura vestit et aurum,
estis qui nostri culmina clara soli,
ocius arma, precor, manibus capite armaque vestrum
successura olim spesque decusque patrum*⁴².

Wy także, możni panowie, których zdobi purpura i złoto, którzy jesteście niczym górskie szczyty nad naszą ziemią, błagam, prędko złapcie za oręż – a oręż dorówna wreszcie nadziejom i chwale waszych ojców.

Spośród anonimowej grupy magnatów imiennie wyróżniony został tylko Jan Tarnowski. Odezwa do zwycięzcy spod Obertyna została zasygnalizowana także na marginesie [*Ad magnificum dominum Ioannem comitem de Tarnow*]⁴³, podobnie jak ma to miejsce w przypadku króla. Są to jedyne marginalia w całym druku. Wydaje się, że dotknięte mołdawskim najazdem Podole i Pokucie wiązą z Tarnowskim największe nadzieje na ocalenie. Miałby on powtórzyć swoje wcześniejsze czyny. Jego osobie poświęcono w utworze aż 22 wersy. Można więc mówić o całym wplecionym w kwerełę panegiryku na cześć hrabiego na Tarnowie. Pochwała ta nie ogranicza się tylko do opisu cnót i dokonań oraz potencjalnych przewag wojennych, które będą miały miejsce, gdy hetman już ruszy do walki z Mołdawianami. Jego osoba ma też wielką siłę inspirowania innych. Da przykład do walki drobniejszej szlachcie, która jego wzorem dzielnie stawi opór najeźdźcy. Nadzieją na zaangażowanie reszty społeczności szlacheckiej utwór zresztą się kończy:

*Exemploque tuo desint trepidare minores
et servent patriae remque decusque suae.
Vosque alii dites magnique a sedibus altis,
quos modo non possum commemorare simul,
candida tu, pubes, et tu, generosa propago,
qui colitis terram non sine fruge meam,
vos ego per superos et per pia facta parentum
obtestor, propria sumite tela manu*⁴⁴.

⁴² Ibid., k. [A4v.].

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid., k. [A5r.].

Niech mniejsi od ciebie za twym przykładem nie lękają się i staną na straży sprawy i chluby swej ojczyzny. Was także, pozostali możni i bogacze, wzywam z wyniosłych zamków, was, których nie jestem w stanie wszystkich wymienić, wspaniała młodzieży, szlachetne potomstwo, owocnie gospodarujące na mej ziemi, zaklinam was na bogów i święte dokonania waszych przodków, chwyćcie broń w swe ręce!

Ostatnim wypowiedzianym przez podmiot elegijny życzeniem jest to, by najeźdźca oświadczył szalejących wszędzie, zapewne wywołanych przez niego samego, porywaczy i po prostu przepadł z powodu własnej dzikości:

*Sumite, me vestris maestam defendite dextris
et pereat vestro gens inimica manu.
Hauriat extensos ignes crudelis ubique
barbarus et rabie diffluat ipse sua*⁴⁵.

Chwyćcie za oręż i mnie, nieszczęsną, swymi ramionami obrońcie, a wrogi lud niech padnie od waszych ciosów. Niech okrutny dzikus pochłonie płonące wszędzie ognie i przepadnie za sprawą własnej zjadłości.

Przedstawiony teraz opis elegii Jerzego z Tycyna to tylko jej ogólna charakterystyka. Utwór z pewnością wymaga jeszcze dokładniejszej analizy porównawczej z wcześniejszymi kwerelami. Taki kierunek badań jest w zasadzie konieczny ze względu na ustalenia Axera dotyczące żywota św. Mikołaja, który okazał się utworem bardzo zależnym od dewocyjnych poezji Pawła z Krosna. *Querimonia terrarum Pocuciae Podoliaeque* sprawia wrażenie tekstu bardziej samodzielniejszego. Nie zmienia to jednak faktu, że jej ocena będzie pełniejsza po uważnym zestawieniu z innymi reprezentantami gatunku. Sporządzenie wykazu similiów pozwoli lepiej ocenić gust autora i katalog jego lektur. Refleksji z pewnością wymaga także sprawa związków tekstu z polityką dworską lub osobą Jana Tarnowskiego i ewentualne zastosowanie propagandowe wiersza. Z pewnością lepiej dzięki temu poznamy samego Jerzego z Tycyna, a temat jego poetyckiej aktywności stanie się nieco mniej enigmatyczny niż do tej pory. Osobnym problemem badawczym są obie dedykacje dołączone do kwereli. Ich treść więcej powie na temat powiązań klientalnych autora z małopolskim środowiskiem. Być może rzuci też nieco nowego światła na adresatów tych wypowiedzi, którzy są raczej osobami z drugiego planu i choć sprawują istotne funkcje, to nie należą do wąskiej elity królestwa.

Przypadek *Querimonia terrarum Pocuciae Podoliaeque* pokazuje przede wszystkim, że warto angażować się w śledzenie oferty zagranicznych rynków antykwarycznych. Obiekty, które się tam pojawiają, z reguły trafiają ostatecznie w ręce prywatne. Mogą jednak stanowić materiał cenny badawczo, którego wprowadzenie w szerszy obieg czytelniczy istotnie wpłynie na stan badań nad literaturą dawną.

⁴⁵ Ibid.

Argumentum

Solum exemplar adhuc ignoti carminis a Georgio Ticinio scripti, qui poeta Polonus saec. XVI Cracoviae viguit atque legatus a rege Poloniae ad Curiam Romanam factus famam sibi comparavit, et anno 1536 in lucem editi, nuper apud quendam bibliopolam in Civitatibus Foederatis Americae apparuit, qui mox illum rarissimum libellum bibliothecae Universitatis Columbianae Novi Eboraci vendidit. Quod carmen, in quo per prosopopoeiam terrae Poloniae super incursionibus in eas a Valachis factis queruntur, nonnullis exemplaribus plerumque antiquis indicatis breviter hic enarratur.

Bibliografia

- Axer, J., *Niepublikowane listy Jerzego z Tyczyna*, Meander 24, 1969, s. 185–195
- Axer, J., *Poprawki do Listów Jerzego z Tyczyna*, Meander 25, 1970, s. 40–42
- Axer, J., *Próby literackie Jerzego z Tyczyna*, Meander 28, 1973, s. 386–399
- Axer, J., *Próby literackie Jerzego z Tyczyna, część II*, Meander 28, 1973, s. 465–474
- Axer, J. (wstęp i przeł.), *Polski dyplomata na papieskim dworze. Wybór listów Jerzego z Tyczyna do Marcina Kromera (1554–1585)*, PIW, Warszawa 1982
- Cieślak, S., *Harfa duchowna – modlitewnikowy bestseller jezuita Marcina Laterny (1552–1598)*, *Nasza Przeszość* 93, 2000, s. 23–48
- Cytowska, M., *Kwerela i heroida alegoryczna*, Meander 18, 1963, s. 486–503
- Czarski, B., *Nie całkiem utracona pamiątka wizytacji diecezjalnej Jerzego Radziwiłła z roku 1597*, *Rocznik Biblioteki Narodowej* 47, 2017, s. 11–24
- Czarski, B., *Poetyckie funeralia żegnające królową Elżbietę Habsburżankę – uwagi bibliograficzne i historycznoliterackie*, [w:] *Zygmunt II August i kultura jego czasów. W pięćsetlecie urodzin ostatniego Jagiellona na polsko-litewskim tronie*, oprac. R. Rusnak, Wydawnictwo UW, Warszawa 2022, s. 33–59
- Drosch, W., *Ad illustres excellentesque viros epigrammata aliquot*, M. Szarfenberg, Cracoviae 1537
- Dyl, J., *Irenizm i pacyfizm Erazma z Rotterdamu w świetle książki Querela Pacis z 1516 roku*, *Communio* 3, 2003, s. 91–104
- Estreicher, K., *Tyczyn (z Tyczyna, de Thyczyn, Ticinius, Ticzinensis) Jerzy*, [w:] id., *Bibliografia polska*, t. XXXI (1936), s. 447–448
- Fijałek, J., *Moderniści katolicycy Kościoła Lwowskiego w wieku XVI: sam x. arcybiskup Paweł Tarło i mistrz Jan Trzciana kanonik-kaznodzieja katedralny, cz. 2*, *Pamiętnik Literacki* 7, 1908, s. 395–430
- Hajdukiewicz, L., *Jerzy z Tyczyna*, [w:] *PSB*, t. XI (1965), s. 188–190
- Hill, J. A., Bookseller, Inc., *New York City Book Fair 2017* [katalog aukcyjny], <https://www.yumpu.com/en/document/read/57092784/jonathan-a-hill-bookseller-inc-new-york-city-book-fair-2017-stand-b15> (dostęp 23 grudnia 2024)
- Houghton, L., *Exiled Rome and August Pope. Petrarch's Letters to Benedict XII*, [w:] *Two Thousand Years of Solitude. Exile after Ovid*, oprac. J. Ingleheart, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 41–58
- Janocki, J. D. A., *Janociana*, t. I, Warszawa 1776

- Jerzy z Tyczyzna, *Quaerimonia terrarum Pocuciae Podoliaeque* [...], per Mathiam Scharffenberg, Cracoviae 1536
- Kaniewska, I., *Sobek Krzysztof z Sulejowa h. Brochwicz*, [w:] *PSB*, t. XXXIX (1999–2000), s. 453–454
- Kaniewska, I., *Sobek Zygmunt z Sulejowa h. Brochwicz*, [w:] *PSB*, t. XXXIX (1999–2000), s. 458–459
- Kawecka-Gryczowa, A., Mańkowska, A., *Maciej Szarfenberg*, [w:] *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. I: *Małopolska*, cz. 1: *Wiek XV–XVI*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, Ossolineum, Wrocław 1983, s. 238–252
- Kossarzecki, K., S. Szyller, *Polskie zbiory rękopiśmienne w Sankt Petersburgu. Z prac nad zbiorami dawnej Biblioteki Żaluskich*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. V, oprac. W. Walczak, K. Łopatecki, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Białystok 2013, s. 171–185
- Kossarzecki, K., S. Szyller, *Rękopisy Biblioteki Żaluskich w Sankt Petersburgu*, *Rocznik Biblioteki Narodowej* 44, 2013, s. 243–258
- Kowalska, H., *Myszkowski Jerzy h. Jastrzębiec*, [w:] *PSB*, t. XXII (1977), s. 372–373
- Kozubal, M., *Biały kruk odkryty po 500 latach. Nie było pewne, czy istnieje*, *Rzeczpospolita*, 27 kwietnia 2020, <https://www.rp.pl/historia/art752781-bialy-kruk-odkryty-po-500-latach-nie-bylo-pewne-czy-istnieje> (dostęp 23 grudnia 2024)
- Krochmal, A., *Rozproszone dziedzictwo. Kwestia rewindykacji polskich zasobów archiwalnych*, *Teka Komisji Historycznej TN KUL* 3 (18), 2021, s. 113–158
- Niemczyk, K., *Postać hospodara moldawskiego Piotra Rareşa we współczesnej mu korespondencji dyplomatycznej*, *Balkanica Posnaniensia* 27, 2020, s. 57–68
- Ososiński, T., *Biblioteka Zygmunta Augusta i jej monumenta w berlińskiej Staatsbibliothek*, *Rocznik Biblioteki Narodowej* 46, 2015, s. 11–44
- Pahor, D., *Catalogue September 2022* [katalog aukcyjny]
- Palotás, G., *Politics and Literature in the Elegies of Michael Verancius in 1528*, *Colloquia Maruliana* 23, 2014, s. 55–83
- Plewczyński, M., *Obertyn 1531*, Bellona, Warszawa 1994
- Plewczyński, M., *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku*, t. I: *Lata 1500–1548*, Wydawnictwo Inforteditions, Zabrze 2011
- Polak, M., *Zagrożenie tureckie w świetle listów Jerzego z Tyczyzna do Marcina Kromera (1566–1571)*, Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne „Regina Poloniae”, Częstochowa 2022
- Rudziński, A., *Uniżeni słudzy i łowcy beneficjów. Zagadnienia awansu społecznego w listach Jerzego z Tyczyzna i Stanisława Reszki*, *Koło Historii* 24, 2019, s. 27–41
- Spierski, Z., *Z dziejów wojen polsko-moldawskich*, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 11, 1965, s. 77–121
- Spierski, Z., *Awantury moldawskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967
- Zaborowska-Musiał, J., *Analizy elegii Budae a Turcis occupatae querela – ze zbioru Tristiów Klemensa Janickiego*, *Symbolae Philologorum Posnaniensium* 29, 2019, s. 83–106